

Araştırma Makalesi / Research Article

**7 KASIM 1982 TARİHLİ ANAYASA HALKOYLAMASI
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME:
PLEBİSİT Mİ, REFERANDUM MU?***

Murat SOYSAL**

Öz

Çağdaş demokrasileri, otoriter rejimlerden ayıran temel unsurlardan biri, serbest ve özenli bir ortam sağlandığı takdirde demokratik araçlar yoluyla karar alma süreçlerine katılıma imkân sağlamasıdır. Halkoylaması (referandum) ise vatandaşların, anayasa veya siyasi meselelerle ilgili iradesini ortaya koyabildiği yarı doğrudan demokrasi araçlarından biridir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini takiben Milli Güvenlik Konseyi'nin yer aldığı Kurucu Meclis tarafından hazırlanan yeni Anayasa, Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birleştirilerek 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulmuştur. Oylamada Anayasa, yüzde 91.37 oranında kabul oyu almıştır. Halkın onayına sunulan Anayasa'nın kabul edilmesi, sivil siyaset hayatına dönüşün ilk önemli adımı olmuştur. 1982 Anayasa oylamasının Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birleştirilmesinden ötürü, tek aday olarak gösterilen Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren de doğrudan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu çalışmada 1982 Anayasa halkoylaması sürecinde yaşanan gelişmelere odaklanılmıştır. Çalışmada halkoylaması sürecinde Milli Güvenlik Konseyi'nin politik tutumu ve getirdiği yasaklar, yasak ortamında Kenan Evren'in Anayasa tanıtım propagandaları, kamuoyunun Anayasa'nın ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin tek sandıkta oylamaya sunulmasına dair eleştirileri incelenmiştir. Çalışmada ayrıca halkoylamasının, referandum mu yoksa plebisit mi olduğuna dair yapılan tartışmalara ve tespitlere yer verilmiştir. Bu çalışma sonrasında elde edilen sonuç, 1982 halkoylamasının, amacından uzaklaştırılarak askeri rejimin istediği sonuca ulaşılmasını sağlayan, muhalefetsiz ve rakipsiz bir plebisit uygulamasına dönüştüğü yönündedir. Genel anlamda bu çalışmada Türkiye'nin siyasal kültürü ve devlet organizasyonu açısından köklü değişimlere yol açan 1982 Anayasası'nın halkoylaması sürecinde yapılan propagandalar ve oylamanın referandum yerine plebisit olarak yorumlanmasına neden olan uygulamalar irdelenerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Halkoylaması, Kenan Evren, Milli Güvenlik Konseyi, Plebisit, Siyasal Katılım, 1982 Anayasası.*

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
(murat.soysal@usak.edu.tr), (Orcid: 0000-0003- 2725-2681).

AN EVALUATION ON THE NOVEMBER 7, 1982 CONSTITUTION REFERENDUM: PLEBISCITE OR REFERENDUM?

Abstract

One of the main factors that distinguish contemporary democracies from authoritarian regimes is that they give a chance to participate involved in the decision-making process through democratic means, provided that a free and attentive environment is provided. Referendum is one of the semi-direct democratic tools through which citizens can express their will on constitutional or political issues. After the military intervention of September 12, 1980, the new Constitution, prepared by the Constituent Assembly, in which the National Security Council took place, was presented to the public on November 7, 1982, with the consolidation of the presidential election. In the vote, the Constitution received 91.37 percent of the affirmative vote from citizens. The adoption of the Constitution, which was submitted for public approval, was the first important step in the return of civilian political life. Kenan Evren, the Chairman of the National Security Council, who was nominated as the only candidate due to the 1982 Constitutional vote and the Presidential election, was directly elected President. This study focuses on the developments in the 1982 Constitution referendum process. In this study, the political stance and prohibitions of the National Security Council, the new constitution propagandas of Kenan Evren in the forbidden atmosphere, the criticism of the Constitution, and the criticisms of the public about the Constitution and the President of Republic elections being put to vote in a single ballot box were examined. The study also included discussions and determinations about whether a ballot referendum or a plebiscite. The conclusion obtained after this study is that the 1982 referendum turned into an unopposed and unrivaled plebiscite that was removed from its purpose and enabled the military regime to achieve the desired result. With this study, it has tried to contribute to the literature by examining the propaganda made during the referendum process of the 1982 Constitution, which caused radical changes in terms of Turkey's political culture and state organization, and the practices that caused the voting to be interpreted as a plebiscite instead of a referendum.

Keywords: *Democracy, Referendum, Kenan Evren, National Security Council, Plebiscite, Political participation, 1982 Constitution.*

Giriş

Siyasal modernleşmenin önemli göstergelerinden biri, vatandaşların siyasette etkili olmaları ve siyaseti daha etkin hale getirmeleridir. Tarihsel süreç içerisinde toplumlar, sosyo-ekonomik açıdan geliştikçe devleti ve iktidarların kararlarını sorgulamış ve yönetime daha fazla ortak olma arzusunu ortaya koymuştur. Bireylerin ve toplumların siyasete ilgisi sonucunda ortaya çıkan etkinlik isteği ise siyasal katılım türlerinin çeşitlenmesi ve kurumsallaşması ile sonuçlanmıştır. Yönetilenlerin, yönetimlere ortak olma ve etkili olmaya dair talepleri artarken, siyasal yönetimlerin ve sitemlerin yönetilenlerin rızasına dayanması ve yine onların iradesiyle devam edebilmesi anlayışı güçlenmiştir. Bu durum, siyaset ve toplum arasında karşılıklı ve koşullu etkileşimi arttırmıştır. Etkileşimden doğan beklentiler sonucunda, siyaset alanında ihtiyaç duyulan desteğin sağlanması için toplumların, iradelerini ortaya koyabilecekleri çeşitli siyasal katılım araçları daha görünür hale gelmiştir. Devlet ve toplum ilişkisi bağlamında ele alındığında; modern dönemde toplumun varlığı ile devletin varlığı kesişirken, devletin toplum sayesinde ve toplumla birlikte var olduğu görüşü öne çıkmıştır.¹ Günümüzde siyasal sistemlerin, varlığını devam ettirebilme adına asgari ölçüde dahi olsa bir toplumsal desteğe ihtiyaç duyduğuna dair görüşler yaygınlaşmıştır.² Toplumun siyasal sistemlere verdiği destek ise çeşitli siyasal katılım araçlarıyla ölçülebilmektedir.

Siyasal katılım, sosyal bilimlerin alanındaki disiplinlerin temel tartışma konuları ve ele alma biçimleri açısından birden fazla şekilde tanımlanmıştır. Norman H. Nie, Sidney Verba ve Philip E. Converse, siyasal katılımı "*vatandaşların hükümet yetkilerinin seçimi ve onların yaptıkları işleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemek amacıyla giriştikleri yasal eylemler*" şeklinde tanımlamış ve hükümetin uygulamalarını etkilemeyi amaçlayan eylem şeklinde özetlemiştir. Eylemleri, sadece oy verme şeklinde değerlendirmeyen yazarlar, sadece meşru kabul edilen eylemler konusunda bir kabulü ortaya koymuşlardır.³ Ersin Kalaycıoğlu da siyasal katılımı, Nie, Verba ve Converse'nin yaklaşımına benzer bir biçimde, eylemsel çerçevede ele almış ve "*Kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları veya bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve etkinlikler*" şeklinde ifade etmiştir.⁴ Genel anlamda toplumların, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yaşanan değişimler sonucunda daha fazla demokratikleşmesi, beraberinde

1 Zeliha Dişci, *Ortaklıktan Çıkan Siyaset*, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 122.

2 Esat Öz, *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 39.

3 Norman H. Nie- Sidney Verba- Philip E. Converse, *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı*, (Çev. İlter Turan, Tunçer Karamustafaoğlu), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1989, ss. 1-2.

4 Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılım Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1983, s. 10.

siyasal hayata katılma sorununu öne çıkarmıştır.⁵ Siyasal katılım, çağdaş kitlesel politikaların popüler ve demokratik bir içeriğe sahip olmasıyla, siyasal temsille eş zamanlı bir şekilde birey ve devlet ilişkilerini belirleyen esas olgulardan biri haline ulaşmıştır.⁶ Diğer bir bakış açısıyla siyasal yaşamın modernleşmesinde vatandaşların siyasete katılmaları büyük öneme sahip olmuştur.⁷

Demokrasi ise toplumların siyasal eylem, davranış ve tutumlar şeklinde gelişen talep ve isteklerinin kurumsallaştığı bir siyasal sistemdir. Siyasal katılım, halkın tercihlerinin siyasete ve yönetime tesiri açısından değerlendirildiğinde, demokrasinin önemli hususlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Demokrasi, en azından birden fazla görüş ve tercihin içselleştirdiği bir siyasal sistem olarak ele alındığında ideal bir yönetim şeklinin ve siyasal kültürün parçası şeklinde değerlendirilebilir. Roberth A. Dahl, "Neden demokrasi?" sorusunu sorarken, temkinli bir şekilde cevapları arasında "sadece demokratik olan bir yönetim göreceli olarak daha çok siyasal eşitlik sağlar"⁸ ifadelerine yer vermiştir. Bu bakımdan temkinli ancak alternatiflerine oranla demokrasinin, "en azından" temsili demokrasi/yarı doğrudan demokrasi modelinde toplumlara siyasal katılım olanağını sunduğunu söylemek mümkündür.

Egemenliğin kullanılması açısından demokrasinin; temsili demokrasi, doğrudan demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi olmak üzere üç ayrı kullanımı vardır. Temsili demokraside halk; egemenliğini bizzat kullanırken, doğrudan demokraside egemenliğini tümüyle temsilcilerine devreder. Yarı doğrudan demokrasi de temsili bir demokrasidir. Fakat halk bazı araçlarla egemenliğin kullanılmasına katılır. Bu araçlar halk teşebbüsü, halk vetosu ve referandumdur.⁹ Referandum, bir yasama işlemi konusunda vatandaşların oyuna başvurulması anlamına gelir.¹⁰ Siyasal iktidarlar ve temsilcilerinin faaliyetlerinin doğrudan doğruya denetlenme imkânının olmadığı, siyasal katılım için güvenli ortamın sağlandığı ve kısıtlayıcı tedbirlerin alınmadığı durumlarda referandum, vatandaşların siyasal eğilimlerini ve tercihlerini yansıtmaları açısından önemlidir. Ancak olumlu olarak değerlendirilebilecek bu katkıların yanında referandum,

5 Ahmet Burak Kahraman, *Siyasal Katılımın Sosyolojik Analizi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 47.

6 Ersin Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Katılma ve Siyasal Kültür", *Türkiye'de Siyasal Yaşam Dün, Bugün, Yarın*, (Der. Mehmet Kabasakal), İstanbul Üniversitesi Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.183.

7 Bener Karakartal, "Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumunu", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Sayı: 3-4, Cilt: 38, Yıl:1984, s. 161.

8 Roberth A. Dahl, *Demokrasi Üzerine*, (Çev. Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınları, Ankara, 2015, ss. 68, 72.

9 Kemal Gözler, "Halkoyulamasının Değeri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XL, 1988, Sayı 1-4, s. 97. Erdoğan Teziç ise "demokrasi" ifadesi yerine "hükümet" sözcüğünü kullanmış ve yönetilenlerin yönetime katılmalarına göre tasnifi temsili hükümet, yarı temsili hükümet, yarı doğrudan hükümet, doğrudan demokrasi şeklinde yapmış ve referandumu, yarı doğrudan hükümet başlığında değerlendirmiştir. Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 273-274, 285-286.

10 Gözler, *a.g.m.*, s. 98.

gücünü pekiştirmeye çalışan bir “kuvvetli adam” (devlet başkanı veya hükümet başkanı) heveslisinin elinde bambaşka bir duruma dönüşebilir.¹¹ Bu durumda vatandaşlar, bir metni onayladığını düşünürken, “gerçekte bir adama sınırsız bir iktidar verir. Plebisit, bir kuvvetli adam heveslisinin, kendisine karşı çıkabilecek hiçbir muhalifi olmadan rakiplerine propaganda özgürlüğü tanımadan, kendi iktidarını halka onaylatmasıdır...”¹² Bu bakımdan yarı doğrudan demokrasinin bir aracı olan referandumun anlamı; uygulanırken içinde bulunulan koşullar, doğuracağı sonuçlar ve demokrasiye katkısı bakımından değişkenlik gösterebilir.

Demokrasinin temelini oluşturan siyasal katılımın Türkiye’deki pratiği, Osmanlı Devleti dönemindeki reform ve anayasal hareketlerle başlamıştır. Kısmen Sened-i İttifak, yapısal anlamda ise Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile başlayan hukuki ve siyasal modernleşme süreci, Kanun-i Esasi’nin 1876’da ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti’nde yaşanan modernleşme süreci diğer bir söylemle devleti kurtarabilme amacıyla başlayan süreç, bir hukuk devleti olma ve demokratikleşme süreciyle iç içe yaşanmıştır. Demokratikleşme ve modernleşme süreci birbirine paralel ve etkileşim halinde seyretmiştir.¹³ I. Meşrutiyet Dönemi’nde monarşinin dengeleyici ve düzenleyici izleri devam etmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi’nde ise 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında dört mebus seçimi yapılmıştır. Bu seçimlerde Osmanlı Devleti’nin yasal mevzuatı siyasal katılımı kısıtlamaktaydı. Fakat buna rağmen söz konusu seçimlerde seçimlerin öneminin vurgulanması, toplumun ilgisinin sağlanması ve katılımı arttırmak amacıyla toplumun dikkati seçimlere çekilmiş ve oy kullanma hakkına sahip olan vatandaşlar, sandık başına davet edilmiştir.¹⁴ Sonuç olarak II. Meşrutiyet Dönemi’nde siyasal katılım türlerinden biri olan seçimlerde oy kullanma pratiğiyle birlikte bir seçim kültürü oluşmuştur. Türkiye’de Milli Mücadele hareketi ve yeni kurulan devletin siyasi, yasal ve hukuki zeminini kuvvetlendiren 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndan sonra, Cumhuriyetin ilanı ve 1924 Anayasası dönemindeki reformlar ve seçim pratikleri sonucunda demokrasi, daha da kurumsal hale gelmiştir. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, siyasi parti yelpazesinin genişlemesini sağlamış, yerel ve mebus seçimleri özelinde ise mücadeleci bir ortam meydana gelmiştir. Ancak demokratik anlamda bir gelişme olarak değerlendirilen bu süreçler, hakim parti olan CHF’nin beklentileri ve toplumsal çevrelerin tutumları nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın bitimiyle tüm dünyada siyasal gelişimler yeni bir boyut kazanırken, Türkiye de bu sürecin içinde yer almış, birtakım iç ve dış dinamiklerin etkisiyle

11 Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 300.

12 Gözler, *a.g.m.*, s. 97.

13 Hakan Uzun, “Türk Demokrasisi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2005, s. 159.

14 Kadri Unat, “Tek Parti Dönemi İstanbul’unda Bir Siyasal Katılım Dinamiği: “Sandık Alayı””, *Journal of History School*, 50, 2021 s. 266.

demokratikleşme yolunda önemli gelişmeler yaşanmıştır.¹⁵ Cumhurbaşkanı ve CHP lideri İsmet İnönü'nün demokrasiye dair düşüncelerini net bir biçimde ortaya koyduğu 1945 yılındaki konuşmalar, demokratikleşme yolunda kararlı bir süreci başlatmıştır. Bu dönemde basın-yayın organları üzerindeki baskılar hafifletilmiş, siyasi partiler kurulmasına izin verilerek kısa zamanda birçok siyasi parti kurulmuştur. Ülke içinde başlayan bu siyasi liberalizasyon sürecinin en önemli gelişmesi ise 1946 yılında Celal Bayar tarafından Demokrat Parti'nin kurulması olmuştur.¹⁶ Türk demokrasi tarihinde çok partili siyasal yaşamın bir ifadesi haline gelen "46 ruhu ve 1946 yılı bu tarihten sonra önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Ancak olumlu açıdan yaşanan bu dönüşüm aynı zamanda iktidar ve muhalefet ilişkilerinde yaşanan çok sayıda aksaklık, sorun ve yanlışlar 1946-1960 dönemi içinde daha da derin hale gelmiştir.¹⁷ Türkiye'nin demokrasi tarihi açısından önemli bir siyasal katılım aşaması olarak değerlendirilen 1950 yılı genel seçimleri sonrasında başlayan Demokrat Parti Dönemi ise Türkiye'nin siyasal hayatında derin izler bırakacak olan 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle son bulmuştur.

Türkiye'de 1960 yılına kadar vatandaşların siyasal yönetime katkısı ve etkisi, genel anlamda yerel ve genel seçim uygulamaları ile gerçekleşmiştir. Yarı doğrudan demokrasinin uygulamalarından biri olan halkoylaması¹⁸ ise ilk kez 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra hazırlanan yeni anayasanın, halkın onayına sunulmasıyla Türkiye'nin siyasal kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Askeri müdahale sonrasında kurulan Kurucu Meclis'in hazırladığı Anayasa, 9 Temmuz 1961 tarihinde halkın onayına sunulmuş ve yüzde 61.7 evet oyu sonucunda kabul edilmiştir. 1961 Anayasası ile devlet organlarının yapısı, kuvvetler arasındaki denge ve özgürlükler açısından yenilikler yaşanırken, Türkiye'nin siyasal hayatı yeniden şekillenmiştir. 1961 Anayasası'nın siyasal ve toplumsal özgürlükler zemininde getirdiği kazanımlar, siyasal ve sivil örgütlenmelerin yoğunlaşmasına, işçi ve öğrenci hareketlerinin artmasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle siyasal katılım süreci, ideolojik bilinçlenmeye paralel olarak yoğunluk kazanmıştır. 1961 Anayasası'nın doğurduğu özgürlük ortamı, siyasal ve ideolojik bilinç düzeyini artırırken kitlesel hareketler dolayısıyla birtakım çatışmalar yaşanmıştır. 1961 Anayasası'nın siyasal ve toplumsal özgürlükler temelinde getirdiği kazanımlar; partiler arası çekişmeyi, anayasaya dair tartışmaları ve kitlelerin ideolojik beklentiler çerçevesinde neden olduğu

15 Kadri Unat, *Durmayalım Düşeriz! İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s. 189.

16 Fevzi Çakmak, "Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945-1950)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, XVII/34 (2017-Bahar/Spring), s. 323.

17 Nurullah Kırkpınar- Fevzi Çakmak, "27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne Türkiye'de Siyasal Yasak ve Mahkûmiyetler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, XX/ Özel Sayı (2020), s. 244.

18 Bilgi notu: Bu çalışmada 1982 Anayasa halkoylaması sürecinde çıkarılan kanunlar ve kabul edilen kararlarda yer aldığı şekliyle "halkoylaması" sözcüğü kullanılmıştır.

çatışmaları ortadan kaldıramamıştır. Öğrenci olaylarının arttığı ve kaosun yükseldiği bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kadrosu, 12 Mart 1971'de Türkiye tarihinin ikinci askeri müdahalesini gerçekleştirmiştir. Ancak bu kez askeri müdahalenin kapsamı "muhtıra" şeklinde olmuştur.

1. 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Askeri Rejimin Kontrolü Altında Anayasa Yapım Süreci

12 Mart Muhtırasından sonra kurulan hükümetler, yasama ve yürütme kuvvetine dair yapılan anayasa değişiklikleri ve kabul edilen kanunlar, toplumsal zeminde artan şiddet olaylarına ve yıldan yıla artan sosyo-ekonomik sorunlara çözüm üretememiştir. 1975 yılından sonra hız kazanan öğrenci olayları, işçilerin grevlerle başlattığı hak arayışı, ağır ekonomik sıkıntılar, siyasi istikrarsızlıklar, siyasi cinayetler ve toplumsal çatışmalar ülkeyi, adeta iç savaş ortamına getirmişti.¹⁹ Siyasi kadroların var olan sorunlara çözüm üretme konusunda yetersiz kaldığı böyle bir ortamda, Türk Silahlı Kuvvetleri emir komuta zinciri çerçevesinde 12 Eylül 1980'de ülke yönetimine el koyduğunu ilan etmiştir. Askeri müdahaleyi gerçekleştiren kadro, antidemokratik bir yöntemle ülke yönetimine el koymakla kalmamış aynı zamanda çıkardığı kanunlar ve yayınladığı bildirimlerin sorgulanamadığı ve denetlenemediği otoriter bir karar verme merkezi haline gelmiştir.

Askeri müdahaleden sonra ülke yönetimini, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığındaki beş kişilik Milli Güvenlik Konseyi üstlenmiştir. Konsey ilk olarak "... ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kaovgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır." şeklinde askeri müdahalenin ön gerekçesinin yer aldığı 1 numaralı bildirisini yayınlamıştır.²⁰ Bildiride ayrıca; parlamento ve hükümetin feshedildiği, parlamento üyelerinin dokunulmazlığının kaldırıldığı, bütün yurttaki sıkıyönetim uygulanacağı, yurt dışına çıkışların yasaklandığı ve ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağının olacağı belirtilmiştir.²¹ Konsey ayrıca generalleri, amiralleri çeşitli illere (bölgelere) sıkıyönetim komutanı ve sıkıyönetim komutan yardımcısı olarak atamıştır.²² Emniyet Genel Müdürlüğünü ise tüm teşkilatıyla

19 Temuçin Faik Ertan, "Darbeler Dönemi ve Demokrasiyi Yaşatma Çabaları II", *Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, (Ed. Şaduman Halıcı) Anadolu Üniversitesi Yayınları Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 2013, s. 199.

20 *Resmî Gazete*, Sayı: 17103, 12 Eylül 1980. Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül askeri müdahalesinin kendileri açısından meşruiyetini sağlamak adına çeşitli yayınlar yapmıştır. Milli Güvenlik Konseyi, yayınladığı "12 Eylül Öncesi ve Sonrası" adlı kitapta 12 Eylül askeri müdahalesi öncesinde Türkiye'de siyasi ve toplumsal zeminde yaşanan karmaşaya vurgu yapmıştır. Daha fazla ayrıntılı bilgi için bkz. Milli Güvenlik Konseyi Sekreterliği, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Ekim 1981.

21 *Resmî Gazete*, Sayı: 17103, 12 Eylül 1980.

22 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30-11-1-0 / 535-90-3, 12.09.1980.

Jandarma Genel Komutanlığının emir ve kuruluşuna vermiştir.²³ Askeri müdahalenin siyasal ve toplumsal açıdan getirdiği bir diğer sonuç, siyasi parti faaliyetlerinin yasaklanması, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay hariç DİSK, MİSK ile bunlara bağlı sendikaların ve diğer tüm derneklerin faaliyetlerinin durdurulması yönünde olmuştur.²⁴ Sıkıyönetim Komutanlıkları tarafından yapılacak aramalar sonrasında faaliyetleri durdurulan tüm dernek, sendika ve siyasi partilerin genel merkez ve şubelerinde bulunan kıymetli evrak ve suç delili evrakların ise Askeri savcılıklara iletilmesi istenmiştir.²⁵ AP, CHP, MSP ve MHP'nin parti başkanları ise güvenliklerinin sağlanması amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin koruma ve gözetimi altında belirli yerlerde ikamete tabi tutulmuştur.²⁶ Bu arada Konsey, Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu'ya hükümet kurdururken, siyasetçilere yönelik tutumunu sertleştirmiştir. Bu konuda 2 Haziran 1981 tarihli 52 nolu kararlar eski siyasetçiler ve siyasi parti mensuplarının sözlü-yazılı demeç vermeleri, makale yazmaları ve toplantı düzenlemeleri yasaklanmıştır. Ayrıca sıkıyönetim komutanlıklarının kararlarının ve koyduğu yasakların tartışılması, haklarında kamu davası açılmış kişi ile kuruluşlar hakkında kamuoyunu yanıltıcı ve ilgilileri etkileyici yazı yazılması, sözlü-yazılı beyanda bulunulması ve yorum yapılması da yasaklar kapsamına alınmıştır.²⁷

12 Eylül 1980'de kurulan askeri yönetim, Türkiye'deki sorunların temel kaynağı olarak değerlendirdiği 1961 Anayasası'nı ortadan kaldırma konusunda tereddüt etmemiştir.²⁸ Konsey bu yönde ilk adım olarak 29 Haziran 1981'de çıkardığı bir kanun ile kendisinin de içinde yer aldığı Kurucu Meclis'in kurulmasına karar vermiştir. Yasama yetkisi, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi'nden oluşan Kurucu Meclis'e bırakılmıştır. Ancak Konseyin yetkisi, Danışma Meclisi'ne göre daha geniş tutulurken Kurucu Meclis'in işlemleri üzerinde son sözü söyleme yetkisine de sahip olmuştur. Düzenlemeye göre Danışma Meclisi 160 kişiden oluşmaktaydı. Bunlardan 120'si her il valisinin Konseye gönderdiği adaylar arasından Konsey tarafından seçilmiş, kalan 40'ı ise doğrudan Konsey tarafından atanmıştır. Kurucu Meclis yasama görevini yerine getirirken kanun tasarısı ve önerilerinin önce Danışma Meclisi, daha sonra da Konseyde görüşülmesi öngörülmüştür. Bir tasarının, yasa niteliği alabilmesi ancak Konsey tarafından kabulü ve resmî gazetede yayınlanması ile gerçekleşebilmiştir.²⁹ Kurucu Meclisi oluşturan Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi arasında eşitlik değil bir ast-üst ilişkisi ortaya çıkmıştır. Mesela Anayasa yapımı ve hazırlama görevi Danışma Meclisi'nde iken Anayasayı son sözüyle kesinleştirme yetkisi Konsey'deydi. Bu bakımdan Kurucu Meclis'in

23 CA, 30-11-1-0/ 535-90-1, 12.09.1980.

24 *Resmî Gazete*, Sayı: 17103, 12 Eylül 1980.

25 CA, 30-18-1-0/ 406-163-10, 14 Eylül 1980; CA, 30-18-1-2/ 406-163-09, 14 Eylül 1980.

26 M. Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1984, s. 298.

27 *Milliyet*, 3 Haziran 1981.

28 Ertan, *a.g.e.*, s. 200.

29 Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s. 148-149.

sivil kanadını oluşturan Danışma Meclisi'nin üyelerinin seçimi ve yetkileri bakımından atanmış bir danışma organı olduğunu ifade etmek gerekir.³⁰ Nitekim Konsey, son söz söyleme iradesini anayasa yapımı, siyasi partiler ve seçim kanununun tüm hazırlık aşamasında kendini hissettirmiştir. Konsey, Danışma Meclisi'ni siyaseten baskı altına alırken denetleyici ve düzenleyici tutumunu her aşamada hissettirmiştir.

Konsey tarafından yasal zemin oluşturulduktan sonra, 23 Kasım 1981'de anayasa tasarısını hazırlamak üzere Danışma Meclisi üyeleri arasından 15 kişilik³¹ bir Anayasa Komisyonu seçilmiştir.³² Orhan Aldıkaçtı başkanlığında oluşturulan komisyon; içinde üniversite, yüksek mahkemeler, sendikalar, meslek kuruluşları gibi kurum ve kuruluşların görüşlerinin alınmasına karar vererek çalışmalarına başlamıştır.³³ Anayasa Komisyonu, hazırladığı tasarıyı, 17 Temmuz 1982'de Danışma Meclisi'ne sunmuştur.³⁴ Tasarı üzerine Danışma Meclisi'ndeki görüşmeler ise 23 Eylül 1982'de tamamlanmış ve yedi ret, 12 çekimser oya karşılık 120 oy ile kabul edilmiştir.³⁵ Anayasanın kabulü konusunda son söz söyleme yetkisini elinde bulunduran Konsey ise Danışma Meclisi tarafından 193 esas, 11 geçici madde halinde sunulan tasarıyı; ekleme, çıkarma ve yeniden kaleme alma gibi müdahalelerle 177 esas ve 16 geçici madde şeklinde yeniden düzenleyerek kabul etmiştir.³⁶ Değişikliklerin ardından ortaya çıkan anayasanın son hali ise 19 Ekim 1982'de kamuoyuna duyurulmuştur.³⁷

Anayasanın kamuoyuna açıklanmasından sonra, daha önce çıkarılan Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun'a göre belirlenen yasaklar çerçevesinde, halkoylaması süreci başlamıştır.³⁸ Bu kanunun 5. maddesine göre, 25 Ekim 1982 tarihinden itibaren Anayasanın çeşitli vasıta ve yollarla vatandaşlara tanıtılması ve açıklanmasına dair esaslar, Milli Güvenlik Konseyi tarafından belirlenecekti. Konsey ise 70 sayılı kararında anayasa tartışmalarına dair yasakların çerçevesini belirlemişti. Bu kararda dikkati çeken hükümlerden birisi, siyasetçilere yönelik olan yasaklardı. Buna göre "Feshedilmiş, siyasi

30 Yusuf Sarımay, *Türk Parlamento Tarihi Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi (1981-1982)*, Cilt: 2, TBMM Basımevi, Ankara, 2014, s. 312.

31 Anayasa Komisyonu şu isimlerden oluşuyordu; Şener Akyol, Feyyaz Gölcüklü, Orhan Aldıkaçtı, Turgut Tan, Hikmet Altuğ, Tevfik Fikret Alpaslan, Kemal Dal, Feridun Engin, Feyzi Feyzioğlu, İhsan Göksel, Rafet İbrahimoglu, Mümin Kavalalı, Recep Meriç, Teoman Özalp, Muammer Yazar. *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DM TD)*, Toplantı Yılı: 1981/1, Cilt: 1, s. 339-341.

32 *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DM TD)*, Toplantı Yılı: 1981/1, Cilt: 1, ss. 339-342.

33 Kamu kurum ve kuruluşları ve eski siyasi parti mensuplarından alınan anayasa görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sarımay, *a.g.e.*, ss. 26-124.

34 Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yay., Ankara, 2003, s. 129; *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1982.

35 *DM TD*, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, s. 15; *DM TD*, Yasama Yılı: 1, 156. Birleşim, Cilt: 10, 23 Eylül 1982, s. 890; *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1982.

36 *MGK TD*, 118. Birleşim, Cilt: 7, 18 Ekim 1982, s. 424; Sarımay, *a.g.e.*, s. 312.

37 *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1982.

38 *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1982; Resmî Gazete, Kanun No: 2707, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.

partilerin 11 Eylül 1980 tarihindeki Genel Başkan, Genel Başkan Yardımcısı veya Vekili, Genel Sekreteri, Genel Sekreter Yardımcıları ve Genel Yönetim Kurulu üyesi sıfatını haiz olan mensupları ile haklarındaki soruşturma veya kamu davası devam etmekte olan veya halen tutuklu bulunan veya hükümlü olan diğer mensuplarının, yeni Anayasa üzerindeki görüş dahil, Türkiye'nin geçmiş veya gelecek siyasi ve hukuki durumu ile ilgili olarak sözlü veya yazılı beyanda bulunmaları..." yasaklanmıştı.³⁹ Kamuoyunun çeşitli kesimleri, Anayasa tasarısının Danışma Meclisi'nde görüşüldüğü andan Milli Güvenlik Konseyi tarafından incelenip kamuoyuna sunulduğu tarih olan 19 Ekim 1982'ye ve yine bu tarihten yasakların daha da arttırıldığı 71 sayılı kararın ilan edilmesine kadar geçen zaman diliminde, birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Askeri otoritenin demokratik koşulları ve güncel politiği ortadan kaldırdığı bu süre zarfında, tepki gösterilen en önemli konu, Anayasa tasarısının geçici birinci maddesiydi. Çünkü Anayasa halkoylaması ve Cumhurbaşkanı seçimi birleştirilmişti ve Anayasa tasarısının geçici birinci maddesine göre Anayasanın, halkoylaması sonucu kabul edilmesi ve ilan edilmesiyle birlikte, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, yedi yıllık bir dönem için Cumhurbaşkanı sıfatını kazanacaktı.⁴⁰ Halkoyuna sunulacak Anayasa'da yer alan bir diğer geçici maddeyle kapatılan siyasi partilerin liderlerinden Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş'e, parti başkan yardımcılara, merkez yönetim kurulu veya benzeri organların üyelerine on yıl boyunca siyaset yasağı getirilmesi, 1980 yılında milletvekili ve senatör olanların ise milletvekili seçilme hakları saklı tutularak beş yıl süre ile parti kurmaları ve partilerin yöneticisi olmalarının yasaklanması öngörülmüyordu.⁴¹

2. Anayasa Tasarısına Yönelik Eleştiriler

Celal Bayar, Anayasanın oylanması ile Cumhurbaşkanı seçiminin ayrı ayrı yapılması gerektiği konusunda tepkisini ve eleştirilerini dile getiren isimlerden biri olmuştur. Bayar, ilk aşamada 5 Eylül 1982 tarihinde kamuoyuna yaptığı açıklamada anayasayı desteklediğini ifade etmiştir. Ancak daha sonra Kenan Evren'e 27-28 Eylül tarihinde Antalya Valisi aracılığıyla bir mektup göndermiştir. Nazik bir üslupla kaleme alınan bu mektupta; siyasetçilere getirilen yasakların ne kadar doğru olduğu ve Cumhurbaşkanı'nın, halkoylaması sonucunda Anayasa'nın kabul edilmesiyle birlikte seçilmesinin ne denli isabetli olacağını sormuştur. Bu soruların sonuna ise "Paşa Hazretleri, siz namzet olsanız seçilecek kudrettesiniz" ifadesi eklenmiştir.⁴² Siyasi yasaklar listesinde olan AP eski lideri Süleyman Demirel ise yalnızca yakın çevresine "Geçici maddelerle cumhurbaşkanı tayini nerede görülmüştür?" ifadesiyle tepkisini ortaya koyabilmiştir. CHP eski lideri Bülent Ecevit ile irtibat halinde olan Demirel,

39 Resmî Gazete, Karar No: 70, Sayı: 17773, 5 Ağustos 1982.

40 Resmî Gazete, Kanun No: 2709, Sayı: 17844, 20 Ekim 1982.

41 Milliyet, 20 Ekim 1982.

42 Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset 1980-1983*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 192.

Ecevit'in Anayasaya yönelik ortak tavır alınmasına dair önerisine ise liderlerin bireysel kaygılarının öne sürülebileceği iddiasıyla olumlu cevap vermemiştir.⁴³

Uğur Mumcu, Anayasa'nın geçici maddelerine tepki gösteren bir diğer isim olmuştur. Mumcu, geçici maddelerin anayasa tasarısıyla birlikte ele alındığında demokratik bir rejimden bahsetmenin mümkün olmadığını ve demokrasinin (alternatifler) seçenekler rejimi olduğunu ifade etmiştir. Mumcu, Anayasanın kabul edilmesiyle Konsey Başkanı Evren'in yedi yıllık bir süre için Cumhurbaşkanı seçilecek olmasını eleştirerek, seçeneksizliğin Cumhurbaşkanı ile başladığını dile getirmiştir.⁴⁴ Dönemin Barolar Birliği Başkanı Atilla Sav da geçici maddelerin "bütünlükten yoksun, sistemi de parçalayan melez bir geçici dönem hukuku yaratılmaya çalışıldığını" belirtmiştir. Yine aynı konuda Anayasa Mahkemesi üyesi Yekta Güngör Özden, "Anayasa ile birlikte Cumhurbaşkanı'nun seçilmiş sayılması ağır bir empozedir" ifadelerini kullanmıştır. Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz ise tasarının henüz halkoyuna sunulacak bir metin olmadığı yönünde bir kanaate sahip olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵ Danışma Meclisi Merkez Üyesi Ertuğrul Alatlı, basına verdiği demeçte milletin tasarıya oy verirken, anayasa ile devlet kurucusunun karizması arasında açmazda bırakılmaması gerektiğini söylemiştir.⁴⁶ Anayasa tasarısında yer alan geçici maddelere yönelik eleştiriler devam ederken Danışma Meclisi tasarıya dair görüşmelerini kısa süre içinde tamamlamış, eleştirileri dikkate almayarak tasarıyı onaylamış ve Millî Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur.⁴⁷

Anayasa konusunda son söz sahibi olan Millî Güvenlik Konseyi'nde tasarı görüşülürken, Anayasaya yönelik eleştiriler devam etmiştir. Cumhurbaşkanı eski vekili ve Dışişleri eski Bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil, basına verdiği demecinde Anayasanın geçici maddeleri konusunda "Ülkenin 10 yıllık kaderi ipotek altında tutacak bir nitelik taşıyor" ifadesini kullanmıştır.⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Nadir Nadi halkoyuna sunulan Anayasanın onaylanması durumunda, Evren'in tek aday olması hasebiyle Cumhurbaşkanı olmasına seçim denilemeyeceğinin ve bu durumun o ana kadar bütün basın tarafından üstüne basa basa ifade edildiğini söylemiştir.⁴⁹ Anayasa tasarısı, Millî Güvenlik Konseyi'nde görüşülürken çeşitli sendika kolları; demokrasi ve işçi hakları açısından konusunda eksikliklerini dile getirmiş ve sakat hükümlerin düzeltilmesinin Konsey'in tarihi sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Ancak tüm bu değerlendirmeler ve talepler Konsey nezdinde karşılık bulmamıştır. Konsey Başkanı Evren, Isparta ve Burdur'da halka hitaben yaptığı konuşmalarda, Anayasa'ya yönelik değerlendirmelere ve eleştirilere sert bir söylemle karşılık

43 Doğan, a.g.e., s. 195.

44 Cumhuriyet, 19 Eylül 1982, s. 11.

45 Cumhuriyet, 20 Eylül 1982, ss. 1, 11.

46 Cumhuriyet, 21 Eylül 1982.

47 Cumhuriyet, 24 Eylül 1982.

48 Cumhuriyet, 25 Eylül 1982, ss. 1, 11.

49 Cumhuriyet, 1 Ekim 1982.

vermiştir. Evren, zamanı geldiğinde gerekli cevabın verileceğini belirterek “Anayasaya hayır diyen menfi düşünceliler ile mücadele edeceğiz” şeklinde geleceğe atıfla açık bir biçimde uyarıda bulunmuştur.⁵⁰ Evren’in toplumun çeşitli kesimlerine yönelik bu uyarılarına rağmen Türkiye Barolar Birliği, Anayasa ile ilgili görüşlerini paylaşma konusunda direnç göstermiştir. Birlik Başkanı Atilla Sav, birliğin olağanüstü genel kurulunun açış konuşmasında tasarının içeriğine yönelik; demokratik ve laik olma nitelikleri bakımından olduğu gibi sosyal hukuk devleti bakımından da çok ciddi ve sakıncalı bir geriye dönüşü simgelediğini ve gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Anayasa oylaması ve Cumhurbaşkanı seçiminin birleştirilmesinin yaratacağı olumsuz sonuçlara değinen Barolar Birliği üyeleri, Anayasaya konusunda çalışmalar yapmak üzere oluşturulan komisyonların hazırladığı raporları, Evren’e sunma kararı almıştır.⁵¹ Türkiye Barolar Birliği, hazırladığı raporda mevcut anayasa tasarısının açık veya gizli bir dikta rejimi getirebileceğini belirterek, tasarının yeniden hazırlanması gerektiğine işaret etmiştir. Hazırlanan rapor, 7 Ekim 1982’de Milli Güvenlik Konseyi’ne sunulmuştur.⁵² Milli Güvenlik Konseyi’nde Anayasa tasarısı konusunda son görüşmeler yapılırken, eski siyasi parti ve sendika temsilcileri, TMMOB Makine Mühendisleri Ankara Şubesi’nde düzenlenen panelde Anayasa tasarısı üzerine konuşmuştur. Konuşmacılar arasında yer alan eski milletvekillerinden Mehmet Ali Aybar, bu anayasa ile katılımcı eylemlerin olanaksız hale geldiğini dile getirirken, eski milletvekili ve Bakan Deniz Baykal ise tasarının toplumu tatmin etmediğini ifade etmiştir.⁵³ Tüm bu tartışmalar ve eleştiriler devam ederken Milli Güvenlik Konseyi, anayasa tasarısını onayladığını 20 Ekim 1982’de kamuoyuna ilan etmiştir.

3. Kenan Evren’in Devlet Adına Anayasa Tanıtım Gezileri ve Tek Taraflı Propaganda Süreci

Mili Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan Anayasa tasarısının, kamuoyuna duyurulmasından sonra halkoylaması süreci başlamıştır. Askeri otoritenin baskısı altında hazırlanan Anayasa, vatandaşlar tarafından ezici çoğunlukla kabul edilirken, halkoylaması öncesinde yaşanan gelişmeler günümüze kadar uzanan yaygın eleştirilerin konusu haline gelmiştir. Anayasanın halkoylaması süreci, Anayasanın Halkoylamasına Sunulması Hakkında Kanun çerçevesinde yürütülmüştür. Kanunda yer alan 5. maddeye göre 25 Ekim 1982 tarihinden itibaren Anayasanın çeşitli vasıta ve yollarla halka tanıtılması ve açıklanmasına ilişkin esaslar Milli Güvenlik Konseyi tarafından belirlenerek düzenlenecekti.⁵⁴ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere süreçle ilgili

50 *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1982, ss. 1, 11.

51 *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1982, ss. 1, 11.

52 *Cumhuriyet*, 5, 7 Ekim 1982.

53 *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1982, s. 11.

54 *Resmî Gazete*, Kanun No: 2707, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.

yeni bir kararın verileceği çok önceden planlanmıştı. Konsey, 21 Ekim tarihli 71 nolu kararıyla Anayasa'nın vatandaşlara devlet adına resmen tanıtılması görevinin, 24 Ekim 1982 ile 5 Kasım 1982 tarihleri arasında radyo, televizyon ve bazı illeri ziyareti sırasında Devlet Başkanı Evren'in yapacağı konuşmalarla yerine getirileceğini ilan etmiştir. Yine aynı kararda, Anayasanın geçici maddeleri ve Evren'in anayasa tanıtımıyla ilgili yapacağı konuşmaların hiçbir şekilde eleştirilemeyeceği, bunlara karşı yazılı ve sözlü herhangi bir beyanda bulunulamayacağı belirtilmiştir.⁵⁵ Konseyin almış olduğu yeni kararlar, daha önce Anayasa konusunda siyasi parti lider ve temsilcilerine getirilmiş olan sözlü ve yazılı beyan yasağı, toplumun tüm kesimlerini içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bu yasağın temel nedeni Anayasa taslağının, Danışma Meclisi ve Konsey'de görüşülmesi esnasında toplumun çeşitli kesimleri tarafından yapılan olumsuz eleştirilerdi. Nitekim bu konuda *"Bugüne kadar Anayasa hakkında çeşitli kuruluş ve kişilerle basın, eleştirilerini gerine gerine yaptılar. Hemen hiçbirine karşılık vermedik. Bir iki yerde halka hitaben yaptığım konuşmalarda çok az birkaç konuya değindim o kadar"* ifadelerini kullanan Evren, konuşma ve eleştiri yasağıyla ilgili *"24 Ekim'den itibaren yapacağım konuşmaların basında eleştirilmesini yasaklamayı teklif ettiler, ben de kabul ettim"* şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁵⁶ Evren, Anayasa tanıtımına 24 Ekim 1982 tarihinde radyo ve televizyondaki konuşmasıyla başlamıştır. Meydan konuşmalarına 25 Ekim'de Trabzon ve Rize'de başlamış ve 26 Ekim'de Erzurum, 27 Ekim'de Diyarbakır, 29 Ekim'de Ankara Hipodromu, 30 Ekim'de Kayseri, 31 Ekim'de Adana ve Antalya, 1 Kasım'da İzmir, 2 Kasım'da İzmit, 3 Kasım'da Edirne, 4 Kasım'da İstanbul ve Eskişehir'de halka seslenerek yurt gezilerini tamamlamıştır. 5 Kasım'da da son kez radyo ve televizyon konuşmasıyla Anayasa tanıtım sürecini noktalamıştır.⁵⁷

Kenan Evren, tanıtım konuşmalarında Anayasa'yı olumsuz yönde eleştirenleri ve hayır cephesini, genel anlamda "öteki" ve "işbirlikçi" çerçevesine oturtmuş ve bazı dayanaklar üzerinden bu savını kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Evren, Anayasayı tanıtım çerçevesinde radyo ve televizyonda halka yaptığı ilk konuşmasında, Anayasayı reddettirmeye çalışanları ve karşı çıkanları çeşitli gruplara, zümrelere ayırarak onlara yönelik birtakım iddialarda bulunmuştur. Bu zümrelerden ilkinin, Anayasayı halk nezdinde küçük düşürüp halkoylamasından hayır çıkmasını sağlamak suretiyle 12 Eylül hareketinin meşruiyetini de reddettirerek, Türk Silahlı Kuvvetlerini bozguna uğratarak, akıllarınca memleketi sahipsiz bırakacaklarını ileri sürmüştür. Evren bu amaçta başarılı olunması durumunda *"...sahipsiz kalacak zannettikleri bu memleketi akıllarınca parçalayacaklar, vatanımızı kimbilir kaç kısma ayıracaklar, milletimizi parçalayıp, onun bağımsızlığını ve hürriyetlerini elinden alarak, bu ebedi Türk*

55 Resmî Gazete, Karar No: 71, Sayı: 17845, 21 Ekim 1982.

56 Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 3, Milliyet Yayınları, 1991, s. 271.

57 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim-5 Kasım 1982), TBMM Basımevi, Ankara, 1982.

yurdunda, esir ve kukla birtakım Devletçikler kurarak Türkiye Cumhuriyeti'ni haritadan silecekler" ifadelerini kullanmıştır. Bir diğer grubun ise kendi çevrelerinin ve zümrelerinin menfaatlerinin bu Anayasadaki hükümlerle zedeleneceğine ve böylece devletin sırtından sağladıkları çıkarlarının bozulacağına inananlar olduğunu iddia etmiştir. Bu zümre Anayasanın reddedilmesi durumunda ihanetlerine, soygunlarına ve vurgunlarına devam edeceklerdi. Evren'e göre üçüncü grup, hayal bile edilemeyecek mükemmellikte olan bu Anayasa ile memleketi yönetebilmek için engel olarak gördükleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nin reddedilmesini isteyenlerdi.⁵⁸ Evren, 25 Ekim 1982 tarihinde Trabzon'da halka hitaben yaptığı konuşmasında "Anayasa'ya karşı olanlar 12 Eylül'e karşı olanlardır" ifadesiyle kastettiği kişilerin, bayram tebriği adı altında "Anayasaya hayır deyiniz" diyenler ve kapı altından bildiri atanlar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bunların, her gün Türkiye aleyhinde çeşitli yayınlar yapan ve Ermeni ASALA örgütü ile iş birliği halinde çalışan komünist radyolardan direktif alanlar olduğunu ileri sürmüştür. Evren aynı konuşmasında eski siyasi parti liderlerini kastederek, memleketin dört bir yanına haber göndererek Anayasaya hayır oyu vermelerini istediklerini söylemiştir.⁵⁹

Halkoylaması sürecinin en fazla eleştirilen konularından biri, Anayasa ile Cumhurbaşkanlığı plebisitinin birleştirilmesinin baskı unsuruna dönüşmüş olmasıydı. Evren'in konumundan gelen itibarı yoluyla anayasaya oy sağlama konusunda belirleyici bir tutum sergilenmiş, Cumhurbaşkanlığı için tek adayın olduğu seçimsiz bir süreç yaşanmıştır. Bu durum aynı zamanda cumhuriyet rejiminde olmaması gereken bir usulün de uygulanması ve demokrasi koşullarının törpülenmesi anlamını taşımıştır.⁶⁰ Evren, Anayasa oylaması ve Cumhurbaşkanı seçiminin ayrı ayrı sandıklar halinde halkın önüne konulmasına dair gelen önerilere yönelik "*Sandık sayısı azmış*" ifadelerini kullanmış ve devamında "*Yani yeterli değilmiş. Sandık yetişmez diyorlar. Ayrıca da karışıklık olur, diyorlar. Yani Anayasa için atacağı oyu gidip cumhurbaşkanı sandığına atanlar çıkar, karışıklık olur, diyorlar*" gerekçelerini ileri sürmüştür. Daha önceki çok sandıklı seçim pratikleri hatırlatıldığında "*Bu seçim ve oylama böyle olacak, Anayasanın geçici maddelerinde yazıldığı gibi. Beni ikna ettiler*" şeklinde bir söylemle konuyu kapatmıştır.⁶¹ Evren 1 Kasım 1982'de İzmir'de halka yaptığı konuşmasında, Anayasa oylaması ve Cumhurbaşkanı seçiminin ayrı sandıklarda yapılması isteklerini, fazladan sandık ve kâğıt kullanılması nedeniyle fuzuli masraf olduğunu belirtmiştir. Kendisinin birden fazla adayın karşısına çıkması gerektiğine yönelik önerilere "*böyle bir ortamda adayların birbirleri ile çekişmeleri sonucu Cumhurbaşkanı seçimin mahzurları olur*" cevabını veren Evren, çoğunluğun bu görüşüne uyduğunu ifade etmiştir. Evren, birden fazla adayın olması halinde propagandaların

58 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in..., ss. 8-9.

59 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in..., ss. 20, 21.

60 Bülent Tanör, "Siyasal Tarih", *Türkiye Tarihi- Bugünkü Türkiye 1980-2003*, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cilt: 5, Cem Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 45.

61 Baskın Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, s. 100.

yapılacağını ancak memleketin durumunun propagandaya elverişli olmadığını düşünerek, tek adaylı Cumhurbaşkanı seçimini kabul ettiğini belirtmek kaydıyla bu konuya dair gerekçelerini kuvvetlendirmeye çalışmıştır.⁶² Ortaya çıkan bu durumun yanı sıra toplum üzerinde yaratılan psikolojik baskının bir başka boyutu da anayasanın reddi durumunda ne olacağı konusunda meydana gelen belirsizlikti. Anayasaya hayır demenin ve Evren'in konuşmalarının eleştirilmesinin yasak olduğu böyle bir ortamda, olumsuz oy kullanmanın; yaşanan belirsizliğe destek olma, diğer bir açıdan askeri rejimin sürmesine rıza gösterme anlamına geleceğine dair bir düşünce yoğunluk kazanmıştır. Ortaya çıkan tabloda demokrasiye geçilmek isteniyorsa demokratik bulunmamasına rağmen, bu metne olumlu oy verilmesi gerektiği yönünde zorunlu bir düşünce ortaya çıkmıştır.⁶³ Nitekim Danışma Meclisi, Milli Güvenlik Konseyi ve Kenan Evren'in neredeyse attığı tüm adımlar, çıkarılan kanunlar ve ilan edilen kararlar, Anayasanın kabul edileceği yönünde beklentinin yüksek olduğu planlı bir hareketi göstermiştir. Nitekim Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı, bu yüksek beklenti ve vatandaşların içine sokulduğu belirsizliğin nasıl ortadan kalkacağıyla ilgili yaklaşımını şu şekilde dile getirmişti; *"Bizim anayasamızın kabul edileceği bana göre kesindir. Çünkü anayasanın kabul edilmesi demek siyasi partiler kanununun yapılması ve seçime gidilmesi demektir. Seçmen biran evvel normal düzene geçilmesi için Anayasa'ya oy verecektir."*⁶⁴

Vatandaşların, halkoylamasında Anayasa'ya kabul yönünde oy vermesi askeri yönetimden sivil yönetime geçişin bir ön adımı olarak görülmüştür. Bu bakımdan 1982 Anayasası'nın halkoyuna sunulması kabul edilmiş olmasının, bu metne gerçek bir demokratik meşruluk kazandırmaktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. Halkoylamasında birçok seçmenin Anayasayı gerçekten benimsediklerinden değil, hiç değilse onun yarattığı sınırlı siyasal alanı kullanabilmek isteğiyle veya Anayasanın reddedilmesinin otoriter rejimin daha uzun, belirsiz bir süre devamına yol açacağı korkusuyla olumlu oy kullanma gereksinimini getirmiştir.⁶⁵

Evren'in konuşmalarında öne çıkan konular arasında, halkoylamasında kullanılacak oy pusulalarının rengi de vardı. Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun'a göre oylamada, mavi renk oy pusulası red/ hayır, beyaz oy pusulası kabul/ evet anlamında tasarlanmıştı. Evren, 1 Kasım 1982'de İzmir'de halka hitaben yaptığı konuşmasında, bazı karikatür ve yazılarda Atatürk'ün gözünün mavi olduğu ima edilerek hayır yönünde mesaj verilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Konuşmasının devamında *"...Atatürk'ü bile alet etmek istiyorlar. Atatürk'ün gözü de maviymiş, yani mavi görürseniz 'Hayır' manasına gelir. Efendim diyor, deniz rengi de maviymiş. Gök rengi de mavi, ama, mavilik bir işe yaramıyor.*

62 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in..., s. 93.

63 Tanör, a.g.e., s. 45.

64 Cumhuriyet, 1 Ocak 1982, ss. 1, 11.

65 Ergun Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 65.

Bulut gelirse yağmur yağıyor. Bereket getiriyor. Atatürk'ün gözleri bize bakıyor ve O'nun ruhu bizimle beraber göklere yükseliyor. Onlara mavi gözlerle, hain hain bakıyor. Elinden gelse, onları parçalar, merak etmeyin"⁶⁶ şeklinde cümleler sarf eden Evren, bir diğer konuşmasında yine aynı konuyu gündeme getirerek "...sorumlu kadro, el altından türlü propagandalar sürdürmektedir. Anayasaya red oyu verilmesi için sinsi kampanyalar açmışlardır... Atatürk'ün gözlerinin mavi olup, mavi baktığından tutun da denizin mavi sularında serinleyen, gökyüzünün maviliklerinde kavuşulacağına kadar mavi rengi ima ederek güya parlak buluşları ile red oyunu telkine yeltenmektedirler"⁶⁷ ifadelerini kullanmıştır. Polemiğe neden olan karikatür konusunda Birinci Ordu Kurmay Başkanı Tümgeneral Ekrem Dinç, gazetenin Ankara temsilcisi ve daha sonra genel yayın yönetmeni olan Hasan Cemal'i aramış Konsey'in 70 ve 71 numaralı bildirimlerini de hatırlatarak, "Cemal Bey, özellikle sizin gazeteyi uzun zamandır izliyoruz. Anayasa referandumu konusunda en ufak bir ima, telkin, telmih yoluyla dahi olsa, en ufak bir şey istemiyoruz. Yoksa derhal kapacağız gazeteyi" şeklinde konuştuğundan sonra "Bir de mavi konusu var. Sizde kimdi o? Gülgeç mi ne biri var. Hep mavi mavi diye çiziyor. Bundan sonra mavi de olmayacak, anlaşıldı mı?" söylemiyle Evren'in de üzerinde durduğu "mavi" konusuna gündeme getirerek, gazeteyi açık bir biçimde uyarmıştır.⁶⁸ Böylece halkoylamasından 16 gün önce "mavi" renk de askeri yönetimin basına yönelik yasakları arasına girmiştir.⁶⁹ Ancak gazete yöneticilerinin tüm dikkat ve denetimlerine rağmen Cumhuriyet ve Güneş gazetelerinde "mavi" rengin içinde yer aldığı haberlere yer verilmiştir. Yeni Asır gazetesi ise 24 Ekim 1982'de logosunu kırmızıdan maviye çevirmiş ve sayfalarında maviyi hâkim renk olarak kullanmaya başlanmıştır. Bu durum karşısında Kenan Evren, gazetenin genel yayın müdürü olan Güngör Mengi'yle yaptığı görüşmede, alınan kararın zamansızlığına dikkat çekerek sitem etmiştir.⁷⁰

Halkoylaması sürecinin, tek taraflı ve semboller üzerinden ne ölçüde psikolojik bir dizayn süreci üzerinden yürütüldüğünün bir diğer örneği, oy pusulalarının üzerine yazılan tercih sözcükleridir. Daha önce belirtildiği gibi Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanununa göre vatandaşlar, halkoylamasında olumlu yönde oy kullanacaksa "Kabul" yazılı beyaz renkli, olumsuz yönde oy kullanacaksa üzerinde "Red" yazılı mavi renkli pusulaları kullanarak tercihlerini yapacaklardı.⁷¹ Kenan Evren 3 Kasım 1982'de Edirne'de halka yaptığı konuşmada, halkoylamasında pusulaların üzerindeki ifadeler konusunda hassas ve planlı davrandıklarını belirterek, 1961 Anayasası'na hayır derken bazı vatandaşların "Hayırda hayır vardır" dediklerini ve bu nedenle oy pusulalarında "Hayır" yerine "Red" ifadesini kullandıklarını belirtmiştir.⁷²

66 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in..., s. 95.

67 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in..., s. 147.

68 Hasan Cemal, "Mavi Yasağı", *Milliyet*, 30 Nisan 2000. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/mavi-yasagi-5321487>, Erişim Tarihi: 25 Ocak 2022.

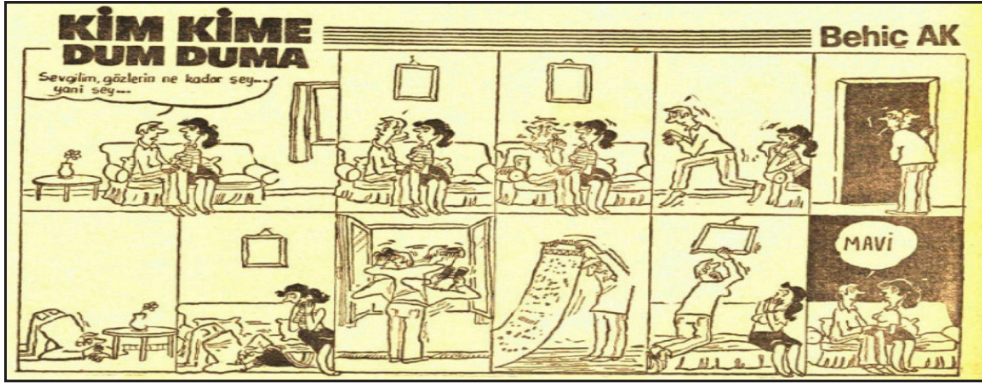
69 Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü-2*, Everest Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 3-4.

70 Cemal, *a.g.e.*, ss. 4-11.

71 Kanun No: 2707, Kabul Tarihi: 24.9.1982, *Resmî Gazete*, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.

72 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in..., s. 116.

Kenan Evren'in konuşmalarına ve "mavi" tartışmalarına konu olan karikatür
Cumhuriyet, 6 Ekim 1982

Halkoylaması sürecinde tercih pusulalarının rengi ve anlamı konusunda böyle bir tartışma devam ederken, Evren Anayasa'ya karşı olduğunu düşündüğü tüm toplumsal çevreleri hedef tahtasına oturtacak propagandalara devam etmiştir. Hayır oyu kullanmaya eğilimli olan çevrelerin düşman, yıkıcı, bölücü, parçalayıcı şeklinde "öteki" haline getirilmeye çalışıldığı bu ortamda, Anayasaya karşı olanlara yönelik yasaklar ve takınılan tutum sözde kalmamıştır. Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından Anayasaya hayır diyen ve bu yönde faaliyet gösterenlere yönelik gözaltı ve tutuklamalar yapılmıştır. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, Anayasaya hayır kampanyası oluşturmaya çalıştıkları iddiasıyla sağ ve sol örgüt mensubu olduğunu düşündükleri 50 kişiyi gözaltına almıştır.⁷³ Evren, halkoylaması öncesinde televizyon ve radyoda yaptığı son konuşmasında ise "12 Eylül öncesine dönmek istemiyorsak, beyaz oy kullanarak Anayasa'yı kabul edeceğiz" ifadelerini kullanmış ve Anayasa'ya kefil olduğunu duyurmuştur.⁷⁴ Aslında Evren, henüz Anayasa tanıtımına dair resmi konuşmalarına başlamadan önce de Anayasa'ya hayır diyen kişilere yönelik tutumunu belli etmişti. Burdur ve Isparta'da yaptığı konuşmalarında halka "birtakım menfi düşünceli kişiler Anayasaya hayır diyor. Bunları bize bildirin ki, aynı anarşistlerle mücadele ettiğimiz gibi bunlarla da mücadele edelim." ifadelerini kullanarak, vatandaşlar arasında Anayasaya dair farklı görüşe sahip olanların izlenebilmesi adına adeta bir kontrol sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Bu ifade ve yaklaşımlar aynı zamanda Anayasanın reddi durumunda ne olacağı konusunda vatandaşların hissettiği psikolojik baskının bir diğer boyutunu göstermektedir. Öte yandan Genel Kurmay Başkanlığı hazırladığı bir raporu kamuoyuna sunmuş ve raporunda, bazı çevrelerin yayın organları aracılığıyla "referandum öncesi yıkıcı ve bölücü kampanya başlayabilir" ifadelerine yer vermiştir.⁷⁵

73 Cumhuriyet, 28 Ekim 1982; Milliyet, 28 Ekim 1982.

74 Milliyet, 6 Kasım 1982.

75 Cumhuriyet, 30 Ekim 1982, ss. 1, 11.

Devlet adına Anayasa'yı resmi anlamda tanıtmaya yetkisini elinde bulunduran Kenan Evren'in şehir şehir dolaşarak tek taraflı konuşmalar yaptığı, konuşma ve eleştiri yasaklarına uymayanların gözaltına alındığı ve baskının en üst seviyede olduğu sürecin sonunda 7 Kasım 1982'de Anayasa halkoylaması gerçekleşmiştir. Halkoylaması esnasında demokratik siyasi katılım sürecine aykırılık teşkil edecek birtakım gelişmeler de yaşanmıştır. Aslında anayasanın halkoylamasına sunulması hakkında çıkarılan kanunda, güvenliğin ve siyasi katılımın gizliliğin tesisiyle ilgili "...zarf ve oy pusulalarını zarf dışından renk ayrılığını belli etmeyecek şekilde ve aynı ölçüde hazırlar" ifadesine yer verilmişti.⁷⁶ YSK Başkanı Orhan Aydın oy pusulalarının renklerinin dışardan bakıldığında belli olacağı yönünde oluşan kaygılara cevaben gazetelere verdiği demeçte, YSK'nin bu endişelerin önüne geçmek için zarfları sarı şeklinde bastıracağını belirtmişti.⁷⁷ Ancak oy pusulalarının içine konulduğu sarı zarflar dışardan görünecek şekilde şeffaf hazırlanmıştı ve Anayasaya hayır oyu anlamına gelen mavi pusula, zarfın içinde dahi belli oluyordu. Vatandaşlar, siyasi katılımın gizlilik ilkesinin sorgulandığı böyle bir ortamda, tercihini yapmak üzere sandık başına giderken "...oylamanın yapıldığı sandık başlarındaysa güvenlik güçleri nöbet tutuyordu."⁷⁸ Katılımın yüzde 91.27 olduğu halkoylamasında vatandaşlar, Anayasa'ya yüzde 91.37 oranında kabul oyu vermiştir. Anayasa'da yer alan geçici maddeyle de Kenan Evren, Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁷⁹

Anayasa yapımı ve halkoylaması süreci ayrı ayrı değerlendirildiğinde eleştirilerin her iki konuda da yoğunluk kazandığını belirtmek gerekir. 1982 kurucu iktidarının Anayasanın meşruluk kaynağı olarak kullanabileceği olanak "halkoylaması"ydı ancak bunun "halk oyalaması"na dönüştüğünü gösteren birden fazla örnek yaşanmıştır.⁸⁰ Anayasa yapımı ve tanıtımı esnasında Milli Güvenlik Konseyi ve Kenan Evren'in tutumu, geçmişe yönelik atıflarla oluşturulan belirsizlik ve kaygı ortamı, sürece damgasını vurmuştur. Anayasanın, yüksek oranla kabul edilmesinin nedenleri arasında;1980 öncesi yaşanan olayların derin izler bırakması, eski siyasi iktidarlara ve liderlere olan güvensizliğin devam etmesi, basın ve yayın organlarının sıkı bir denetim altına alınması ve son olarak Anayasa hakkında değerlendirme ve olumsuz eleştiri yapma konusunda getirilen yasaklar gösterilebilir.⁸¹ Sivil toplum örgütleri ve siyasiler, Anayasanın hazırlık sürecinin dışında bırakılırken, Anayasa tasarısının eleştirilmesinin de yasal olarak imkansız hale getirildiği bir ortam yaratılmıştır. Diğer bir söylemle "yasal olan ve birkaç bildiriyle güvencelenen ise yeni anayasayı

76 Kanun No: 2707, Kabul Tarihi: 24/ 9/1982, *Resmî Gazete*, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.

77 *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1982, ss. 1, 11.

78 Mehmet Ali Birand-Hikmet Bila- Rıdvan Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s. 216.

79 *Resmî Gazete*, Karar No: 458, Sayı: 17874, 20 Kasım 1982.

80 Suavi Aydın- Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 334.

81 Ertan, *a.g.e.*, s. 201.

tanıtmak ve övmek olmuştur!"⁸² 12 Eylül öncesinde yaşanan toplumsal olaylar ve vatandaşların yaşadığı bunalımın, oylamadaki kabul (evet) oranını arttırdığı yönünde bir değerlendirme yapılabilir. Ancak Anayasayı oylamaya sunanların, kontrollü ve koşullu siyasal katılımı andıran tedbirleri ve vatandaşların bir an önce askeri yönetimden kurtulup, sivil siyasete kavuşma isteklerinin de tercihler üzerinde aynı ölçüde belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir.

4. 1982 Halkoylamasının Plebisit mi Yoksa Referandum mu? Olduğuna Dair Tartışmalar

1982 Anayasası felsefesi, hazırlanış biçimi, içeriği ve tekniği bakımından siyaset bilimi ve özellikle hukuk alanında uzman bilim insanları tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır. Bilim insanlarının üzerinde durduğu bir diğer konu 1982 halkoylamasının; amacı, niteliği, uygulanma biçimi, süreci ve sonuç olarak referandum veya plebisit olup olmadığıdır. Bu bakımdan halkoylamasının uygulanma şekli konusunda ileri sürülen birtakım görüşler ve bu görüşlerin gerekçelerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması, çalışmanın bütünlüğü ve 1982 halkoylaması sürecinin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Taha Parla genel anlamda referandum konusunu ele alırken, tarihteki örnekler üzerinden kavramsal bir tartışma başlatmış ve referandumu, plebisitten kesin bir biçimde ayıracak görüşler ileri sürmüştür. Parla plebisiti, "egemen olmayan siyasal toplulukların, dışsal bir iradenin harekete geçirmesi üzerine tercih belirtmesi için kullanılan, ama daha önemlisi zesarist, diktatoryal ve anti-demokratik yönetimlerin darbelerine, oldubittilerine, karar ve eylemlerine yapay bir meşruiyet kazandırmak için başvurulan bir halkoylaması türüdür. Demokratik anayasalar ve rejimler kurduğu da görülmemiştir" şeklinde tanımlarken referandumu, "halkın, temsili demokrasiyi de aşarak, yasama faaliyetlerine bizzat ve bilfiil katılmasıdır. Asıl kurucu güç ve meşruiyetin kaynağı olarak, kendi yasama meclisinin işlevini bir kez daha denetlemesidir. Asıl halkoylaması da budur" biçiminde yorumlamıştır.⁸³ Erdoğan Teziç, hükümetin tutumuna göre referandum ve plebisit arasında bir ayırma gitmiş ve oylanacak metni halkın önüne koyan kadroların tarafsızlık ilkesine dikkat çekmiştir. Hükümetin halkoylaması sürecinde tarafsız olması durumunda bir referandumdan söz edilebileceğini belirten Teziç, karşı propagandanın yasaklandığı veya karşı propagandaya izin verilirken, hükümetin kendi otoritesinin ağırlığını kabulden yana koyması durumunda plebisitten söz edilebileceğini ifade etmiştir. Halkoylamasını isteyenlerin sonuç ne olursa olsun görevde kalmasının plebisit olduğunu belirten Teziç, buna karşılık halkoylamasını isteyenlerin oylama sonuçlarına katlanması durumunda, bunun bir referandum olduğu yönünde görüşlerini dile getirmiştir.⁸⁴ Bülent Tanör, "halk oylamasına" dönüştüğünü iddia ettiği halkoylaması konusunda, Anayasa

82 Aydın- Taşkın, *a.g.e.*, s. 334.

83 Taha Parla, "İki Tür Halkoylaması: Referandum ve Plebisit", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1986, s. 2.

84 Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s. 287.

halkoylaması ve Cumhurbaşkanlığı için yapılan “plebisit”in birleştirilerek oyların iç içe geçtiğini, yüzde 92 kabul oylarının bunlardan hangisine tekabül ettiğini bilme olanağının ortadan kalktığını belirtmiştir. İlk akla gelen varsayımın referandum ve plebisit oylarının karşılıklı birbirlerine oy yığdığını ifade eden Tanör, “evet/hayırlama” “operasyonu” gözetildiğinde bilim terminolojisi açısından bir anayasa referandumu değil, sadece plebisitten söz edilebileceğini ileri sürmüştür.⁸⁵ Ergun Özbudun ise 1981-83 sisteminde, Anayasa’nın halkoylamasında reddedilmesi halinde ne olacağını belirsiz olduğunu ve sonuç olarak bu süreçte askeri idarenin belirsiz bir süre daha devam edeceğine dair düşüncelerin hakim olduğunu belirtmiştir.⁸⁶ Mustafa Erdoğan, 1961 ve 1982 Anayasalarını karşılaştırarak bu konuyu ele almaya çalışmıştır. Erdoğan, 1961 Anayasa’sına benzer şekilde 1982 Anayasası’nın yapılış sürecinin de plebisitçi olduğunu ifade etmiştir. Ancak 1982 Anayasası’nda plebisitçi yönün daha belirgin olduğunu belirten Erdoğan, Anayasa tasarısının son şeklinin Konsey tarafından büyük ölçüde değiştirilerek tipik bir plebisitçi yöntemle halkoyuna sunulduğunu dile getirmiştir. Erdoğan, Anayasa tasarısının hukuken ve fiilen eleştirilmesinin yasak olduğu, siyasi partilerin kapatıldığı ve her türlü faaliyetinin durdurulduğu bir ortamda vatandaşların, reddedilmesi durumunda militarist rejimin belirsiz bir süre devamı yaşanabileceğinden ötürü, içeriği hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığı Anayasa’ya, adeta “evet” oyu vermek zorunda bırakıldığını söylemiştir.⁸⁷

İbrahim Şahbaz, 1982 Anayasa halkoylamasına farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Halkoylamasının amacı ve koşulları üzerinden bir değerlendirme yapan Şahbaz, referandumun yarı doğrudan demokrasinin bir kurumu, plebisitin ise özde kişi iktidarını kuvvetlendirme konusunda başvuru olan bir yöntem olduğu düşünüldüğünde 1982 uygulamasının ne tam bir plebisit ne de tam anlamıyla bir referandum olduğunu ileri sürmüştür. Şahbaz bu iddiasını, halkoylamasıyla bir yandan devlet başkanı ve hareketi gerçekleştiren arkadaşlarına olur verilirken diğer yandan demokratik rejime geçildiğine işaret ederek desteklemiştir. Otoriter bir rejimden demokratik bir rejime geçilmeyi amaçlayan halkoylamasına maddi açıdan bakıldığında plebisit niteliği olmakla birlikte amacı bakımından değerlendirildiğinde ise demokratik nitelikli olmasından ötürü referandum özelliklerini taşıdığını ileri sürmüştür. 1982 Anayasa halkoylamasının, “serbest kamuoyu oluşumuna izin verilmeyen bir ortam”ın da dikkate alınarak “Kurucu Plebisit” şeklinde değerlendirilmesinin daha doğru olacağını söylemiştir.⁸⁸ Kemal Gözler de 1982 Anayasa halkoylamasını, plebisit olarak değerlendiren bir diğer isim olmuştur. Gözler, siyasi partilerin kapatıldığı ve “hayır oyu konusunda propagandanın yasaklandığı bir ortamda “hayır”

85 Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961- 1982*, Beta Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 105- 107.

86 Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 56.

87 Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 54.

88 İbrahim Şahbaz, *Yarı Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 265.

oylaması çıkması durumunda ne yapılacağına belirsiz olduğunu, bu bakımdan vatandaşların, 1982 Anayasası ile “kaos” arasında bir tercihe zorlandığı sonuç olarak 1982 halkoylamasının “halkoylaması” olarak değerlendirilmeyeceğini ifade etmiştir.⁸⁹ Gözler’e göre 1982 oylaması, bir plebisittir. Çünkü oylamaya sunulan metnin hazırlanması sürecine halk dahil edilmemiş ve sadece bu metnin kabul edilmesi istenmiştir. Ayrıca metni oylamaya sunan halkın seçtiği bir meclis değil “darbe ile yönetimi ele geçiren, kendilerine meşruluk kazandırmak isteyen kişisel iktidar sahipleridir.”⁹⁰

Anayasayı hazırlayarak halkoyuna sunan kadroların amacı ve gerekçeleri ne olursa olsun halkoylamasının, demokratik bir süreçten geçmediği, bir sapma olduğu ve sonuç olarak bir referandum değil plebisit olduğu yönünde görüşler yoğunluk kazanmıştır. 1982 halkoylamasının, plebisit olduğuna dair ileri sürülen görüşlerin temel dayanaklarını; demokratik bir siyasal katılım sürecinin sağlanmaması, Anayasa oylaması ile Cumhurbaşkanlığı seçiminin tek sandıkta birleştirilmesi, yalnızca bir Cumhurbaşkanı adayının olması ve bu adayın askeri rejimin başında olan isim olması, Anayasa tasarısının ve Cumhurbaşkanı adayının propagandalarının eleştirilmesinin fiilen ve hukuken yasak olması, Anayasasın reddedilmesi durumunda ne olacağı yönünde toplumun içine düştüğü ikilem şeklinde sıralamak mümkündür. Oylamadan sonraki gün bir gazetenin ilk sayfasında yer verdiği ve Anayasa’nın kabul edilmesiyle doğrudan Cumhurbaşkanı seçilen Kenan Evren için kullandığı “Türkiye’nin halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı”⁹¹ ifadesi ise bir bakıma halkoylaması, seçim ve siyasal katılım kavramlarının anlamı, uygulanması ve sonuçları açısından bir problematiği işaret etmiştir.

89 Gözler, *a.g.m.*, s. 108.

90 Gözler, *a.g.m.*, s. 109.

91 *Günaydın*, 8 Kasım 1982.

Sonuç

Çağdaş siyasal rejimlerin demokratik olup olmaması, vatandaşlara sağladığı siyasal katılım imkanlarına göre değişkenlik göstermektedir. Siyasal katılım araçlarının çeşitliliği, biçimi ve sıklığı önemli olmakla birlikte asıl öne çıkan husus, katılımın gerçekleştiği süreçte sağlanan özgürlük ortamıdır. 1982 Anayasası'na dair yapılan halkoylamasının temel tartışma konularından biri de sağlanamayan özgürlük ortamı ve yasaklar olmuştur. Halkoylaması temel anlamda vatandaşların görüş, tutum ve beklentilerin sorulması anlamına gelirken, 1982 Anayasası halkoylaması sürecinde bu anlamın dışına çıkmıştır. Askeri rejimin fiili ve hukuki yasakları altında gerçekleşen anayasa oylaması, Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birleştirilmiş ve Kenan Evren tek aday olarak gösterilmiştir. Kenan Evren'in Anayasa tanıtım gezilerinde yaptığı konuşmaların eleştirilmesi ise yasaklanmıştır. Halkoylaması normal koşullarda demokratik bir siyasal katılım aracıyken, oylama sürecinde sınırlı, kontrollü ve dayatılan bir demokrasi uygulaması görünümünü almıştır.

Milli Güvenlik Konseyi, Anayasanın Danışma Meclisi'nde görüşülmesi esnasında eleştirilere "sınırlı esneklik" sağlarken, Kenan Evren bu esnekliği kamuoyuna verilen bir özgürlük olarak değerlendirmiştir. Anayasa tasarısına karşı olumsuz tutum takınan toplumsal çevrelerin "öteki" çerçevesinde değerlendirilmesi ve yine "öteki" üzerinden oluşturulmaya çalışılan korku atmosferi, koşullu siyasal katılım sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu koşullu siyasal katılım sürecinin sonunda oylamada red (hayır) oranının yüksek çıkması durumunda, askeri rejimin devam edebileceğine dair beklentiler ise kabul (evet) oylarının çoğunlukta çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle kabul oylarının ezici çoğunlukta çıkması, vatandaşların geleceğe dair içine düştüğü belirsizlikten kurtulma isteğinin oranı şeklinde değerlendirilebilir. Halkoylaması sürecinde vatandaşlar, red oyu vermeleri sonrasında belirsiz bir durumun içine sürüklenme ve önlerine konulan metne kabul oyu verme arasında bir tercihe zorlanmıştır. Ancak ortaya çıkan bu atmosfer, vatandaşları ikilime düşürmekle kalmamış aynı zamanda oylanan Anayasa'nın içeriğinden doğabilecek sorunların, demokratik zeminde tartışılabilme şansı da ortadan kaldırılmıştır. Nitekim Anayasa halkoylamasının uygulama biçimine dair yapılan tartışmalar ve eleştiriler, oylama sürecinin demokratik siyasal katılım koşullarının doğasına aykırı olduğuna dair yorumda birleşmiştir. Bu bakımdan demokrasinin biçimine, içeriğine ve yaşatılmasına katkı sağlayan siyasal katılım mekanizmalardan biri olan halkoylaması, 1982 yılındaki pratiğinde, özünden farklı bir yöne çekilerek kötü uygulamaya hapsedilmiştir. Halkoylaması uygulaması, anlamı ve önemi çerçevesinde değerlendirildiğinde aynı zamanda bir fren vazifesi görmektedir. Ancak bir plebisite dönüşen 1982 Anayasa halkoylaması sürecinde, gerçek anlamda halkın isteklerine ve geleceğe dair beklentilerine değil, askeri rejimin istediği sonuca ulaşılmasına yönelik gayret sarf edilmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30-11-1-0/ 535-90-1, 12.09.1980.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30-11-1-0 / 535-90-3, 12.09.1980.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30-18-1-0/ 406-163-10, 14 Eylül 1980.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30-18-1-2/ 406-163-09, 14 Eylül 1980.

II. Resmi Yayınlar

- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DM TD)*, Toplantı Yılı: 1981/1, Cilt: 1.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DM TD)*, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DM TD)*, Yasama Yılı: 1, 156. Birleşim, Cilt: 10, 23 Eylül 1982.
- Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*, 118. Birleşim, Cilt: 7, 18 Ekim 1982.
- Milli Güvenlik Konseyi Sekreterliği, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Ekim 1981.
- Resmî Gazete*, Sayı: 17103, 12 Eylül 1980.
- Resmî Gazete*, Karar No: 70, Sayı: 17773, 5 Ağustos 1982.
- Resmî Gazete*, Kanun No: 2709, Sayı: 17844, 20 Ekim 1982.
- Resmî Gazete*, Karar No: 71, Sayı: 17845, 21 Ekim 1982.
- Resmî Gazete*, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.
- Resmî Gazete*, Karar No: 458, Sayı: 17874, 20 Kasım 1982.
- Resmî Gazete*, Kanun No: 2707, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim-5 Kasım 1982), TBMM Basımevi, Ankara, 1982.

III. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet, 1 Ocak 1982, ss. 1, 11.

Cumhuriyet, 18 Temmuz 1982.

Cumhuriyet, 19 Eylül 1982, ss. 11.

Cumhuriyet, 20 Eylül 1982, ss. 1, 11.

Cumhuriyet, 21 Eylül 1982.

Cumhuriyet, 24 Eylül 1982.

Cumhuriyet, 25 Eylül 1982, ss. 1, 11.

Cumhuriyet, 1 Ekim 1982.

Cumhuriyet, 2 Ekim 1982, ss. 1, 11.

Cumhuriyet, 3 Ekim 1982, ss. 1, 11.

Cumhuriyet, 5 Ekim 1982.

Cumhuriyet, 6 Ekim 1982.

Cumhuriyet, 7 Ekim 1982.

Cumhuriyet, 14 Ekim 1982, ss. 1, 11.

Cumhuriyet, 18 Ekim 1982, s. 11.

Cumhuriyet, 20 Ekim 1982.

Cumhuriyet, 28 Ekim 1982;

Cumhuriyet, 30 Ekim 1982, ss. 1, 11.

Günaydın, 8 Kasım 1982.

Milliyet, 3 Haziran 1981.

Milliyet, 20 Ekim 1982.

Milliyet, 28 Ekim 1982.

Milliyet, 6 Kasım 1982.

IV. Kitaplar

- AYDIN, Suavi- TAŞKIN, Yüksel, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- BİRAND, M. Ali; *12 Eylül Saat: 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1984.
- BİRAND, Mehmet Ali- BİLA, Hikmet- AKAR, Rıdvan, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.
- CEMAL, Hasan, *Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü- 2*, Everest Yayınları, İstanbul, 2012.
- DAHL, Roberth A., *Demokrasi Üzerine*, (Çev. Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınları, Ankara, 2015.
- DİŞÇİ, Zeliha, *Ortaklıktan Çıkan Siyaset*, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- DOĞAN, Yalçın, *Dar Sokakta Siyaset 1980-1983*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- _____, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara, 2003.
- ERTAN, Temuçin Faik, *"Darbeler Dönemi ve Demokrasiyi Yaşatma Çabaları II"*, Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi, (Ed. Şaduman Halıcı) Anadolu Üniversitesi Yayınları Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 2013.
- EVREN, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 3, Milliyet Yayınları, 1991.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013.
- KAHRAMAN, Ahmet Burak, *Siyasal Katılımın Sosyolojik Analizi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, *"Türkiye'de Siyasal Katılma ve Siyasal Kültür"*, Türkiye'de Siyasal Yaşam Dün, Bugün, Yarın, (Der. Mehmet Kabasakal), İstanbul Üniversitesi Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- _____, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılım Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1983.
- KAPANI, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.
- ORAN, Baskın, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.
- ÖZ, Esat, *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZBUDUN, Ergun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

_____, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.

NIE, Norman H.- VERBA, Sidney- CONVERSE, Philip E., *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı*, (Çev. İlder Turan, Tunçer Karamustafaoğlu), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1989.

SARINAY, Yusuf, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi (1981-1982)*, Cilt: 2, TBMM Basımevi, Ankara, 2014.

ŞAHBAZ, İbrahim; *Yarı Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006.

TANÖR, Bülent, *İki Anayasa 1961- 1982*, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.

_____, *"Siyasal Tarih", Türkiye Tarihi- Bugünkü Türkiye 1980- 2003*, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cilt: 5, Cem Yayınevi, İstanbul, 2014.

TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2012.

UNAT, Kadri, *Durmayalım Düşeriz! İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.

V. Makaleler

CEMAL, Hasan, "Mavi Yasağı", *Milliyet*, 30 Nisan 2000. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/mavi-yasagi-5321487>, Erişim Tarihi: 25 Ocak 2022.

ÇAKMAK, Fevzi, "Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945-1950)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, XVII/34 (2017-Bahar/ Spring), ss. 319-348.

GÖZLER, Kemal, "Halkoylmasının Değeri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XL, 1988, Sayı 1-4. ss. 97-113.

KARAKARTAL, Bener, "Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı: 3-4, Cilt: 38, Yıl:1984, ss. 161-206.

KIRKPINAR, Nurullah - ÇAKMAK, Fevzi, "27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne Türkiye'de Siyasî Yasak ve Mahkûmiyetler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, XX/ Özel Sayı (2020), ss. 243-283.

PARLA, Taha, "İki Tür Halkoylaması: Referandum ve Plebisit", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1986, s. 2.

UNAT, Kadri, "Tek Parti Dönemi İstanbul'unda Bir Siyasal Katılım Dinamiği: "Sandık Alayı", *Journal of History School*, 50, ss. 262-285.

UZUN, Hakan, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2005, ss.145-162.

Extended Abstract

One of the most notable characteristics of modern democracies is that they give a chance democratic involvement in decision-making processes when a free and open atmosphere is provided. In this regard, the referendum may be an effective tool for encouraging political participation in addition to functioning as one of the indicators of democratic governance. The referendum was held for the first time in Turkey for the constitution which prepared after the military coup of May 27, 1960. The second did take place after the military coup on September 12, 1980. The conditions for the 1982 Constitution's referendum process were significantly different from those used in the 1961 Constitution's referendum process. A new period began in Turkey after the army took over the direct governance of the country on September 12, 1980. The five-member National Security Council, led by Chief of General Staff Kenan Evren, took over the country's governance after the military coup. Some politicians and high military commanders claimed that the constitution was the main cause of the political, economic, and social problems prior to military coup. After the legal basis was established by the Council, a 15-member Constitutional Commission was elected from among the members of the Constituent Assembly to prepare the constitution draft on November 23, 1981. The Commission submitted its draft constitution to the Consultative Assembly. The Consultative Assembly, on the other hand, presented the draft constitution, which was discussed and approved in a short time, to the National Security Council, which has the final word on the draft constitution. The Council adopted the draft constitution by reorganizing it into 177 base and 16 provisional articles with interventions such as addition, subtraction, and rewriting. The final form of the constitution, which emerged after the amendments, was announced to the public opinion on October 19, 1982. Public concerns and critiques were not given much significance throughout the writing and discussion of the draft constitution. With the release of the public draft of the constitution that has been approved by the council, a new situation has emerged. Because the Council decided in its resolution no. 71 of October 21 that the official propaganda of the Constitution to the public would be carried out through radio, television, and speeches to be given by President Evren during his visit to some regions between October 24 and November 5, 1982. In the same decision, it is declared that no spoken or written criticism may will be

made of the speeches to be given by the Universe on the temporary provisions of the Constitution and the introduction of the constitution. With the latest Council decision, the prohibition on written and oral declarations, which had previously only applied to political party leaders and representatives on the Constitution, has been extended to all parts of society.

The provisional first article of the draft Constitution was the most significant problem that was reacted to during this time when the military government removed democratic conditions and current politics. Because the Constitution was combined with the referendum and the election of the President, and according to the provisional first article of the draft Constitution, with the approve and declare of the Constitution as a result of the referendum, the Chairman of the National Security Council and the Head of State would acquire the title of President of the Republic for a period of seven years. In the process of propaganda the Constitution, Evren made propaganda that would put all social circles that it thought were against the Constitution on the target. People who tended to vote no were denounced as enemies, destructive, divisive, and divisive and defined as “the other”. In addition, prohibitions and attitudes towards those who do not support the draft constitution did not remain in the form of accusations. Detentions and arrests were made by the Martial Law Command against those who said no to the constitution and acted in this direction. Additionally, it added to the psychological pressure put on people on what would happen if the Constitution were rejected. Thus, on November 7, 1982, the constitutional referendum was held in such an atmosphere. In the vote, the Constitution received 91.37 percent of the affirmative vote from citizens. With the provisional article in the Constitution, Kenan Evren was elected President of the Republic.

During and after the referendum, the issue that scientists and politicians generally focused on is whether the referendum on the 1982 Constitution was a referendum or a plebiscite in terms of the way it was implemented, its purpose, and its results. The debates and criticisms regarding the implementation of the constitutional referendum are united in the interpretation that the voting process goes against the conditions of democratic political participation. The conclusion obtained from this study is that the 1982 referendum turned into an opposition-free and unrivaled plebiscite that was removed from its purpose and enabled the military regime to achieve the desired result. In this regard, the referendum, one of the political participation tools that contributes to the form, substance, and continuation of democracy, was torn away from its essence in the implementation of 1982 and imprisoned in bad practice. The 1982 constitution referendum, which was a plebiscite, focused more on the military regime’s intentions rather than the expectations and hopes of the general public.